istorja, kif jixhdu t-tempji megalitiċi, f'dawn il-Gżejjer tagħna kien hawn sentiment reliġjuż mill-aktar sħiħ; imbagħad wara l-miġja ta' San Pawl, mal-elfejn sena ilu, dak is-sentiment reliġjuż ħa xejra nisranija u rabba għeruq tant qawwija li fil-milja tas-snin nissel sura fil-karattru nazzjonali li tatna identità u għażlitna bħala nazzjon għalina.

Għalhekk l-eżami tar-reliġjon f'Malta għandu tifsira għalih innifsu. Hawn ma jsir sempliċement bħala eżami f'suġġett skolastiku imma jsir biex il-kandidat juri safejn iwasslu għerfu u dehenu u x'ħila għandu moħħu biex jistħqarreġ u jifhem il-valuri tal-ħajja, għax minn hekk jiddependi s-suċċess li jkollu l-kandidat bħala professjonist u bħala ċittadin.

* * *

MATER DOLOROSA

Ghadu l-istess il-ħżiem sabiħ ta' qaddek,
L-istess l-istar fuq rasek għadu wkoll
Minsuġ bis-sebħ ta' xemx, qamar u kwiekeb
Li bi ħlewwietu l-ħielsa qalb iħoll.

B'lewnu idawwal il-lariġ il-ġnejna,
Saghtar u plejju fuq il-moxa jfuħ.
Kulfejn il-ħarsa tiġri inti tilmaħ
Il-ġid ta' wliedek kullimkien miżrugħ.

Joħolmu sebħ antik fil-lejla ħiemda
Ġrajjiet għeżież ta' ħila u għalmu s-swar.
Qalbek l-istess m'għadhiex u ġewwa ħarstek
Idellel issa niket ta' l-imrar.

Wirt l-ommijiet issa sar ukoll wirtek,
Uġiegħ bla faraġ jinfidlek issa l-qalb;
Bejn l-aħwa tala' żorr il-ħajt tal-firda,
Sat-tama tilef it-tnehid tat-talb.

Uliedek issa ma jgħixux annuna,
Minn qalbhom bikri tar l-anġlu tas-sliem;
U int, Omm ħanina tħares … tħares … tħares …
Ħalqek, maħsul bid-dmugħ u xott mill-kliem.

Marzu 1972 J.P. VASSALLO

RITRATTI

ESSAY TA' EMMANWEL F. ATTARD

'ESSAY' mill-aktar li kont inħobb naqra meta kont għadni student kien fuq il-fotografija, miktuba minn J.B. Priestly. Tant kien impressjonani li wasalt biex nappreżżah fi żmien, meta ngħidha kif inħossha, ftit li xejn kont ninnamra mill-ġmiel ta' Letteratura li biha l-Ingliżi għandhom għax jiftaħru. Bħall-kotra l-kbira ta' l-istudenti, i-iżjed dawk kandidati għal xi eżami iebes, ħsiebi kien li ngħaddi l-ewwel u qabel kollox. Fil-qosor, dan Priestly — f'kitba umoristika magħġuna b'sengħa kbira — kollu mbegħren jeħodha qatta bla ħabel kontra din l-imgħarrqa invenzjoni tal-fotografija. Fost l-oħrajn igħid li … ma jistax ikun li wieħed ikun u jidher naturali meta joqgħod għal ritratt. Min jieħu ritratt — sakemm ma jiġbduhulux għal għarrieda — ikun għamla ta' qabar imbajjad għax lilu nnifsu u lill-oħrajn ikun qed juri faċċata jew xbiha li għandha mnejn xejn ma tkun taqbel mar-realta'. Biċ-ċajt jew bis-sod madankollu, dal-kittieb famuż Ingliż jagħtina ħafna u ħafna x'nixtarru… Ngħiduha kif inhi, ukoll, għandu xi ftit tar-raġun… Imma, hekk sejra d-dinja… la l-fotografija — bir-ritratti li tistendilna bħala tant frott u offerta tagħha — ġiet ivventata, immorru noqogħdu bla għadd minnhom…

Ftit tabilħaqq huma dawk in-nies li ma jissaħħrux wara dawn l-imberkin ritratti — l-aktar ritratti tagħhom stess — u ma jfittxux li jkollhom għadd mhux ħażin minnhom id-dar merfugħa b'għożża ġo xi album sabiħ u li jkun sewa sold jew tnejn. Min ikun ħat-tajjeb, min ikun għamel suċċess fil-ħajja għax ikun laħaq f'xi kariga għolja, xi ministri, imħallef — anki sempliċi kavallier jew xi ieħor li bin-negozju jkun stagħna sewwa — ara taħsbu li sejjer jikkuntenta ruħu biss b'ritratti… Mela! Għal wieħed bħal dan pittura taż-żejt — fiha nfisha s-'sultana' tar-ritratti kollha! Hekk imur u xejn anqas, ħalli jkollu xi jdendel fl-aktar post ta' ġieħ fis-'sanctum sanctorum' ta' daru! Il-bniedem minnu nnifsu xi ftit fanfarun… Imma jaħasra tifhmu u .. tagħdru lill-bniedem. Ħalli niftehmu wkoll — jagħmel sewwa fuq li jagħmel sewwa jżomm kemm jiflaħ ritratti. Ebda ħadd, li jridha ta' modern, ma għandux jara li ma jkollux kamera: dan ngħidu b'wiċċi minn quddiem avolja riklam gratis — bla ebda interess min-naħa tiegħi — lil ħafna stabbilimenti tar-ritratti li għandna Malta u Għawdex jekk mhux Kemmuna wkoll daż-żmien.

Le, le, għiduli ftit, x'hawn isbaħ milli meta nikbru u nibdew immajnaw xi ftit, milli noqogħdu niflu dawk l-imbierka ritratti tagħna, tifkiriet ta' tfulitna u żgħożitna hienja, u ħalli għall-fantasija — dej-